

ANTE ŠKEGRO

Hrvatski institut za povijest
HR – 10.000 Z A G R E B
Opatička 10
E-mail: askegro@isp.hr

RIMSKI SPOMENICI IZ TOMISLAVGRADA

UDK 904 : 73.032.2 : 72.032.77 : 726.8 (36 : 439.56)
Izvorni znanstveni rad

U radu se prikazuje nekoliko rimskih spomenika koji su građevinskim strojem iskopani na poznatome arheološkome lokalitetu Karaula u Tomislavgradu (Duvnu) u jugozapadnoj Bosni. Ovaj je lokalitet u stručnu literaturu ušao potkraj 19. st., zahvaljujući činjenici da je na njemu pronađeno nekoliko rimskih žrtvenika i drugih antičkih objekata.

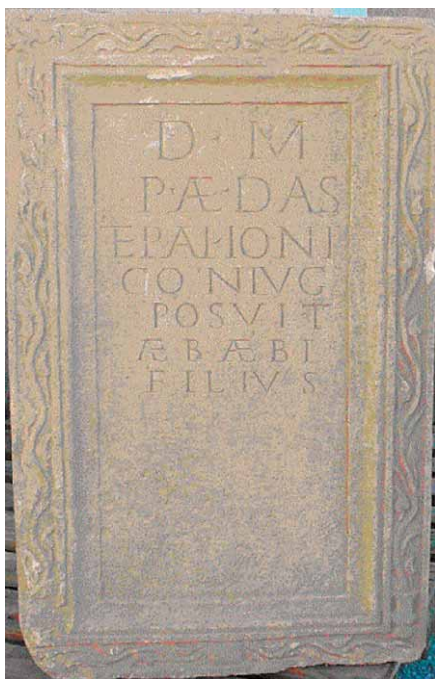
UVOD

Splitski dnevni list *Slobodna Dalmacija* s nadnevnkom 12. 6. 2004. g. izvijestio je da je 8. lipnja 2004. g. u blizini obrtničkog pogona *PVC stolarija Alfaplast* u Tomislavgradu (Duvnu), blizu Franjevačkog samostana, tijekom gradnje pristupnog puta svjetlo dana ugledalo nekoliko objekata iz rimskog doba.¹ U pitanju je dobro poznati arheološki lokalitet *Karaula* na kojem su mjesni katolički župnik fra Anđeo Nuić i sarajevski arheolog Carl Patsch tijekom 1896., 1897. i 1898. g. pronašli više rimskih spomenika. Zaslugom fra Gabrijela Mioča, sadašnjeg gvardijana franjevačkog samostana u Tomislavgradu, obustavljena je daljnja devastacija ovog lokaliteta a novopronađeni spomenici pohranjeni su u predvorje Franjevačkog samostana u Tomislavgradu (VUKADIN 2004: 7). Na ovaj se događaj i pronađene spomenike u mjesnom crkvenom glasilu osvrnuo klasični filolog i novinar Radoslav Dodig (2004: 12).

I.

Među novopronađenim spomenicima izdvaja se kamena baza s natpisom (sl. 1) koja je izvađena iz dubine od oko 1 m. Sudeći prema udubini na njezinom gornjem dijelu, služila je kao postolje nekom objektu. Sličnu udubinu ima i nedovršeni spomenik s motivima *porta Inferi* koji je Carl Patsch pronašao na ovome istom lokalitetu (PATSCHE 1897: 243; ŠKEGRO 2004: 140, sl. 5). Dimenzije: visina 90 cm, širina 56 cm, debljina 52 cm. U biljnim motivom obrubljenom profiliranom obrubu urezan je okvir, unutar kojeg je natpisno polje sa sedam redaka nadgrobnog natpisa. Na bočnim stra-

¹ Snimke ovih objekata ustupio mi je dr. sc. Jure Krišto iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu, na čemu mu najljubaznije zahvaljujem.

Sl. 1, 2. Kamena baza s natpisom s Karaule – Abb. 1, 2. Steinbasis mit Inschrift aus Karaula

nama profiliranog okvira motiv je lozice s listovima koja raste iz kantarosa. Na vrhovima obiju lozica sjedi po jedna ptica okrenuta jedna prema drugoj. U sredini gornjeg dijela biljnog motiva je peterolisna ruža (*rosa*), iz koje u pravcu ptica izrastaju lozice s listovima, identične onima na bočnim rubovima. Sličan motiv nalazi se i na donjem dijelu profiliranog obruba ovog spomenika. Natpis je popunio malo više od polovice natpisnog polja, što bi moglo značiti da je urezan na već ranije izrađenu bazu. Desna strana baze urešena je također natpisnim poljem, u kojem je umjesto natpisa, u visokom reljefu prikazan dupin okrenut prema dolje (sl. 2). Inače, dupin je čest motiv na rimskim nadgrobnim spomenicima s duvanjskih prostora. Visina slova natpisa iznosi od 5,9 cm (u prvom) do 2,7 cm (u posljednjem retku natpisa). U ligaturama su urezana slova *ET* u trećem te *A* i *E* u drugom i šestom retku natpisa. Umjesto jednoga slova, u trećem retku natpisa u osobnom imenu preminule žene koja se zvala Pajona, urezana su dva slova *I* (*Paiio*). Znakovi interpunkcije u vidu trokutova oštih rubova razdvajaju slova prvog retka, potom *praenomen*, *nomen* i *cognomen* drugog retka te dva slova *I* u trećem retku. Natpis je urezan elegantnom rustičnom kapitalom oštih završetaka slova, karakterističnom za rimske natpise Principata. S obzirom na činjenicu da se baza nalazila duboko pod zemljom, natpis se dobro očuvao i razgovjetno se čita:

<p style="text-align: center;"> <i>D(is). M(anibus)</i> <i>P(ublio) Ae(lio) Das(anti)</i> <i>et Pai.ioni</i> <i>coniug(i)</i> ⁵<i>posuit</i> <i>Ae(lius) Baebi(us)</i> <i>filius</i> </p>
--

Prema natpisu razvidno je da je spomenik bio podignut u spomen preminulog rimskog građanina Publija Elija Dasanta (*Publius Aelius Dasas*) i žene Pajone (*Paiio*). Međutim, sudeći prema natpisu, nije jasno je li Pajona bila supruga (*coniux*) Publija Elija Dasanta ili Elija Bebija (*Aelius Baebius*) koji je podigao spomenik u njezinu čast i u čast Publija Elija Dasanta. Ako je suditi prema nomeni koji nose naručitelj spomenika Bebije (*Aelius*) i preminuli Dasant, Bebije je bio sin (*filius*) Publija Elija Dasanta. Dasantov *praenomen* i *nomen* s ovog natpisa (*Publius Aelius*) i Bebijev *nomen* (*Aelius*) svjedoče da su u pitanju bile osobe podrijetlom iz roda koji je rimsko građansko pravo stekao u vrijeme cara Hadrijana (*Publius Aelius Hadrianus*, 117–138). *Cognomen* prve osobe s ovog natpisa (*Dasas*) otprije je poznat iz rimskog naselja Suhača pokraj Livna. Nosio ga je domaći romanizirani Delmat Elije Tit Dasant (*Aelius Titus Dasas*; SERGEJEVSKI 1938: 29; *ILLug.* 1779). Istoimeni *cognomen* imao je i muškarac, ulomak čijeg nadgrobno spomenika je pronađen u temeljima kasnoantičke bazilike na lokalitetu *Su. Ivo* u središtu Livna nad kojom je tijekom razvijenog srednjem vijeka podignut franjevački samostan (GLAVAŠ 1994: 57; ŠKEGRO 2004: 144–145, br. 7, sl. 9). S obzirom na ovu činjenicu, manje je vjerojatno da je *cognomen* muškarca iz Livna bio *Das(es)*, *Das(ius)* odnosno *Das(sius)* koji se također javljaju na dalmatinskim prostorima (ALFÖLDY 1969: 185).

Cognomen ženske osobe s ovog natpisa (*Paiio*) u potpuno identičnom obliku, sa dva slova *I*, javlja se u Selinama (Borčani) podno Liba na rubu Duvanjskog polja (PATSCHE 1904: 214 – 215, Fig. 79; 1904b 352–353, im. 78).² Na Libu se, kao što je poznato, najčešće traži delmatsko uporište *Dalmion* (ŠKEGRO 1999: 395–403). Popunjava fond delmatskih ženskih imena sa srednjodelmatskog područja³ sa završetkom na *-o*. To su primjerice: *Buvo* (Borčani, Tomislavgrad; PATSCHE 1904: 216), *Dasto* (Borčani, Tomislavgrad; *CIL III 14976*⁷), *Dutieio* (Golubić, Glamoč; *CIL III 10040*), *Epatino* (Glamoč; SERGEJEVSKI 1927: 261), *Iato* (Suhača, Livno; SERGEJEVSKI 1938: 31), *Ieto* (Vrlika, Knin; *CIL III 13223*), *Lavo* (Tomislavgrad, Lištani – Livno; *CIL III 14320*⁸, 9846 (2761)), *Paio*, *Paiio* (Borčani, Tomislavgrad *CIL III 14976*⁷, 9850), *Pano* (u Karlov Han, Pri-soje – Tomislavgrad; BOJANOVSKI 1970: 11–13; ŠKEGRO 1994: Nr. 2, 289), *Prevo* (Vašarovine, Livno; SERGEJEVSKI 1931: 20) te *Tato* (Suhača, Livno; SERGEJEVSKI 1938: 31; *ILLug.* 1780; ŠKEGRO 1999: 21, Nr. 25).

Rodovsko ime Bebije (*Baebius*) koji nosi treća osoba, odnosno naručitelj ovog spomenika Elije Bebije (*Aelius Baebius*), bilo je veoma prošireno diljem Rimskog Carstva, posebice u njegovim istočnim dijelovima. Na području rimske provincije Dalmacije najčešće su ga nosili italjski doseljenici, a na području Liburnije i domorodci (ALFÖLDY 1969: 65). Susreću se u Hispaniji (116 puta) i duplo manje u Italiji (52 puta) (OPEL 1, 2005: 259).

II.

Na istom je lokalitetu u isto vrijeme iskopan i jedan žrtvenik. Nažalost, za razliku od prethodnog spomenika, natpisno mu je polje odlomio građevinski stroj pomoću kojega je i iskopan iz zemlje (sl. 3), pa nije poznato kojem je božanstvu bio posvećen.

Oblikom, dimenzijama i ornamentikom vrlo je blizak Dijaninim i Armatovim žrtvenicima koje su tijekom 1896., 1897. i 1898. g. na istom lokalitetu iskopali fra Anđeo Nuić i Carl Patsch (sl. 4). Nije isključeno da je i u ovom slučaju riječ o žrtveniku jednog od tih božanstava, za koje se pretpostavlja da su upravo na tom lokalitetu imali svoje svetište (PAŠKVALIN – MILETIĆ 1988: 268;

² *CIL III 14976*⁷: *D(is) M(anibus). / Dastoni ma/tri et Paion/i sorori P(ublius) Ae(lius) Varro p(ro) p(ietate).*

³ O srednjedalmatinskom imenskom području: KATIČIĆ 1963: 255–292.

Sl. 3. Žrtvenik bez natpisa
sa Karaule –
Abb. 3 Opferstein ohne
Inscription aus Karaula

Sl. 4. Žrtvenici Dijane i Armata sa Karaule –
Abb. 4 Diana- und Armatus-Opfersteine aus Karaula

DODIG 2004: 12.) te da ovi žrtvenici (šest posvećenih Dijani⁴ i dva Armatu⁵) i potječu upravo s rečenoga lokaliteta. Inače Olimpom duvanjskih Delmata, ako je suditi po broju do sada pronađenih žrtvenika, suvereno je dominirala božica lova Dijana (ŠKEGRO 2000: 97).

III.

S ovog istog lokaliteta potječu i četiri četvrtasta nosača epistila (impost), po svoj prilici dije-
lovi neke monumentalne rimske građevine (sl. 5) koji su, vjerojatno, i sami stajali na četverokutnim
stupovima. Dva su ukrašena floralnim motivima (sl. 6). Tri su pronađena istovremeno kad i pret-
hodni spomenici, a jedan je na istom lokalitetu pronađen još tijekom 1998. g. Dimenzije: 78 x 70 cm

Sl. 5. Epistili (imposti) s Karaule – Abb. 5 Epistyle (Imposte) aus Karaula

4 PATSCH 1897a: 227–230, 1–5; 1899: 220–223, Nr. 1–5, Fig. 39–43; *CIL III 14320*^{1–4}; 1904: 204, Fig. 55; 1904b: 341–342, sl. 54; IMAMOVIĆ 1977: 334–336, 40–45.

5 PATSCH 1897a: 230–231, br. 7, sl. 7; 1899: 224, Nr. 7, Fig. 45; *CIL III 14320*²; PAŠALIĆ 1960: 36–37; IMAMOVIĆ 1977: 414, br. 181.

Sl. 6. Epistil (impost) s Karaule – Abb. 6 Epistyl (Impost) aus Karaula

donja manja strana, oko 100 cm gornja šira strana, debljina oko 40 cm (DODIG 2004: 12). Prema ovome proistječe da su pridržavali krov neke ne baš skromne građevine. S obzirom na činjenicu da su na *Karauli* još u vrijeme istraživanja fra Anđela Nuića i Carla Patscha pronađena i dva četvrtasta stupa, dimenzija sličnih donjim stranama ovih objekata, pretpostavka je da su bili sastavnim dijelom istog objekta. Nije isključeno da je u pitanju bio i hram u kojem su štovani Dijana i Armat (PAŠKVALIN – MILETIĆ 1988: 268; DODIG 2004: 12), čiji su žrtvenici pronađeni na istom lokalitetu. Patsch je pretpostavljao, a s njim se slagao i Esad Pašalić (PAŠALIĆ 1960: 36, 37), da je na *Karauli* bilo rimsko groblje te neki veći hram u kojem su štovani Dijana, Liber i Armat (PATSCHE 1897: 236–237; 1904: 202–209).

BIBLIOGRAFIJA

- ALBiH, 3 – *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Sv. 3. Sarajevo, 1988: Zemaljski muzej.
- ALFÖLDY, G. 1969. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. Heidelberg, 1969: Carl Winter Universitätsverlag.
- BOJANOVSKI, I. 1970. Nova epigrafska potvrda Delminiuma sa Duvanjskog polja, *GZM*, 25/1970: 5–18.
- DODIG, R. 2004. Ostaci rimskoga Delminiuma. *Naša ognjišta. Hrvatski katolički mjesečnik*, god. XXXIV, br. 8 (313.). Tomislavgrad, rujan, 2004: 12.
- DODIG, R. 2005. Rimski spomenici iz Tomislavgrada. *Hercegovina. Godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, 19/2005: 21–30.
- GLAVAŠ, T. 1994. Arheološko istraživanje na groblju sv. Ive u Livnu. *ObHAD*, 26/1, 55–59.
- IMAMOVIĆ, E. 1977. *Antički kulni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, 1977: Veselin Masleša.
- KATIČIĆ, R. 1963. Das mitteldalmatinische Namengebiet. *ŽA*, 12/1963: 255–292.

OPEL – *Onomasticon provinciarium Europae latinarum, vol. 1: ABA – BYSANVS* Composuit et correxit Barnabás Lörinz. Budapest, 2005.

PAŠALIĆ, E. 1960. *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1960: Zemaljski muzej.

PAŠKVALIN, V. – MILETIĆ, N. 1988. Karaula. *ALBiH*, 3, 1988: 268, nr. 23.157: Zemaljski muzej.

PATSCH, C.

- 1895. Epigrafski nahogjaji iz god. 1895. *GZM*, 7/1895: 573–586.
- 1897. Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. II. Teil. *WMBH*, 5/1897: 177–241.
- 1899. Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. Driter Teil. *WMBH*, 6/1899: 154–273.
- 1904. Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. Sechster Teil. *WMBH*, 9/1904: 171–301.
- 1904b. Prilog topografiji i povjesti Županjca – Delminiuma. *GZM*, 16/1904: 307–365.
- 1897a. Novi spomenici iz Županjac-Delminiuma. *GZM*, 9/1897: 227–243.

SERGEJEVSKI, D.

- 1927. Rimski kameni spomenici sa Glamočkog Polja, *GZM*, 39/1927: 255–267.
- 1931. Rimski spomenici iz Livna i Prekaje, *GZM*, 43/1931: 19–23.
- 1938. Rimski spomenici iz Bosne. *Spomenik SKA*, 88/1938: 95–131.

ŠKEGRO, A.

- 1994. Epigraphische Mitteilungen aus Bosnien und Hercegowina. *ZPE*, 101/1994: 287–298.
- 1999. *Dalmion / Delmion i Delminium* – kontroverze i činjenice, *OpA*, 23/1999: 395–403.
- 1999a. Inschrift eines Veteranen von Legio I Adiutrix. *RadFilZad*, 24/1998 (1999): 15–25.
- 2000. Duvanjski prostori u antici. *Duvanjski zbornik. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa »Duvanjski kraj kroz povijest«, Tomislavgrad, 6 – 7. srpnja 2000*. Zagreb – Tomislavgrad, 2000: 79–113.
- 2004. Rimski spomenici iz Bosne i Hercegovine. *VAMZ*, 36/2004: 135–164.

VUKADIN, M. 2004. Duvanjski »Stonehenge« krije rimski forum ili – poganski hram. *Slobodna Dalmacija*, 12. 6. 2004: 7.

ZUSAMMENFASSUNG

RÖMISCHE DENKMÄLER AUS TOMISLAVGRAD

Am Ort *Karaula* in Tomislavgrad (Westbosnien) wurden einige römische Steindenkmäler durch eine Baumaschine zufällig ausgegraben. Unter ihnen befindet sich ein Postament, dessen Höhe 90 cm, Breite 56 cm, Tiefe 52 ausmacht (Abb. 1). Der profilierte Rand mit einem Florenmotiv umrahmt einen Inschriftenträger, innerhalb dessen sich ein Inschriftenfeld befindet. Die Inschrift wurde in sieben Zeilen geschrieben. Auf dem linken und rechten Teil des profilierten Rahmens ist das Motiv der aus dem Kantharos wachsenden Rebe zu sehen. In den Ecken befinden sich Vögel. In der Mitte des oberen und unteren Teils des Rahmens wurden fünfblättrige Rosen (*rosa*) sowie dieselben Reben eingemeißelt. Auf der rechten Seite des Postaments befindet sich auch ein Inschriftenfeld, innerhalb dessen ein Delphin mit dem Kopf nach unten in einem hohen Relief dargestellt ist (Abb. 2). Die Buchstaben sind von 5,9 cm (in der ersten Zeile) bis 2,7 cm (in der letzten Zeile) hoch. Die Buchstaben *ET* sind in der dritten Zeile, des weiteren *A* und *E* in der zweiten bzw. sechsten Zeile der Inschrift ligiert. Die Inschrift lautet:

<p style="text-align: center;"><i>D(is). M(anibus)</i> <i>P(ublio). Ae(lio) Das(anti)</i> <i>et Pai.ioni</i> <i>coniug(i)</i> ⁵<i>posuit</i> <i>Ae(lius) Baebi(us)</i></p>
--

filius Vom gleichen Fundort stammt auch ein Opferstein, dessen Inschriftenfeld bei der Ausgrabung abgebrochen worden war (Abb. 3). Seine Form und Dimensionen nähern sich den *Diana* und *Armatius* gewidmeten Opfersteinen, die im Laufe der Jahre 1896, 1897 und 1898 am gleichen Ort gefunden worden waren.

Hier wurden auch vier Epistyle gefunden, die allem Anschein nach, Bestandteile eines römischen monumentalen Bauwerks waren (Abb. 5). Zwei von ihnen wurden mit dem Florenmotiv geschmückt (Abb. 6). Drei Epistyle wurden zusammen mit den obigen Denkmälern ausgegraben, während das vierte am gleichen Ort im Jahre 1889 gefunden worden war. Ihre untere kleinere Seite beträgt 78 x 70 cm, die obere breitere Seite etwa 100 cm und die Tiefe 40 cm. Von hier stammen auch zwei Ende des 19. Jhs. gefundene viereckige Säulen. Ihre Dimensionen entsprechen den unteren Seiten der Epistyle. Es wäre denkbar, daß sie Bestandteile desselben Objekts waren, wahrscheinlich eines *Diana* und *Armatius* gewidmeten Tempels.

Rukopis primljen: 25. VII. 2005.
 Rukopis prihvaćen: 20. VIII. 2005.